

Folkloristik:

Prof. Dr.
Dursun Yıldırım
Armađanı

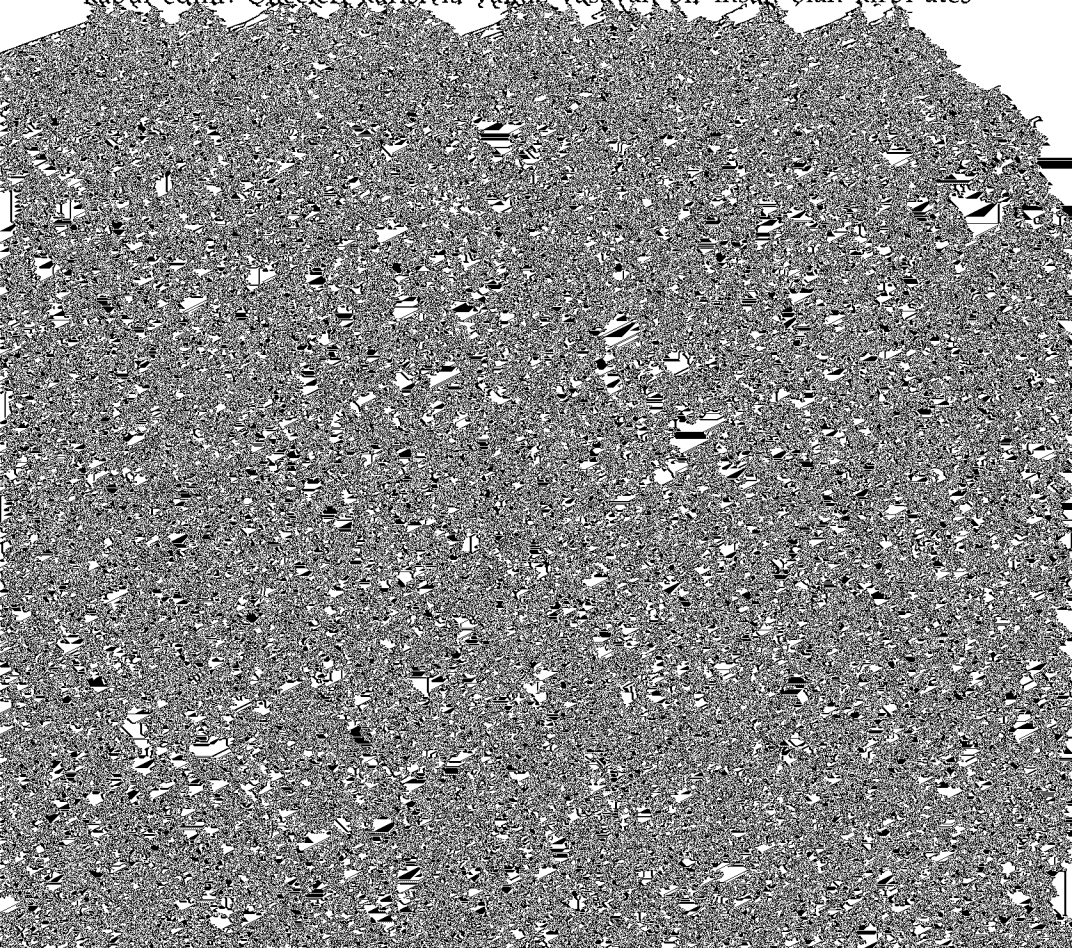
Pars Yılı
ANKARA 1998

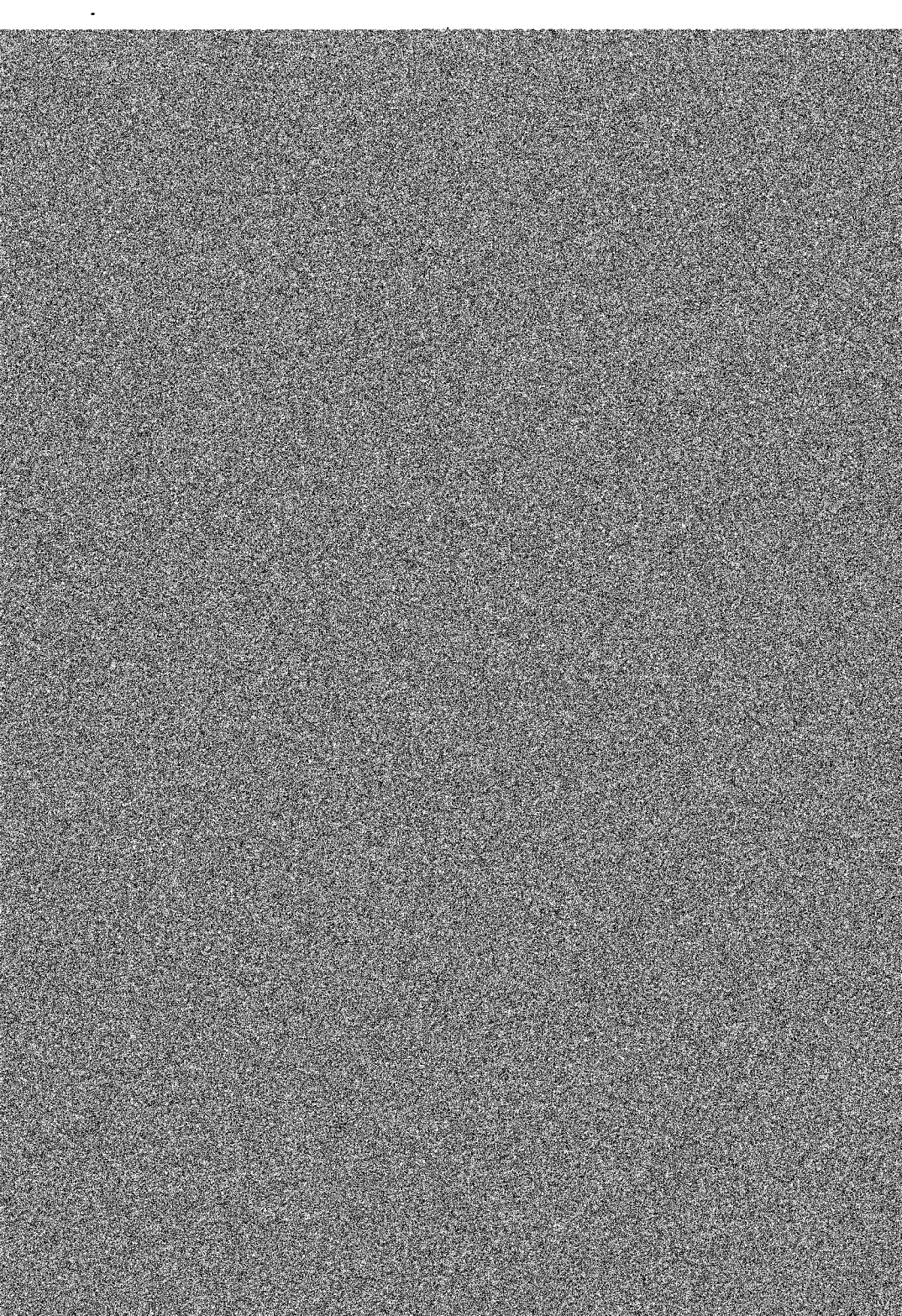
bir taşla sert bir demir bulmalılar ki birbirine vursunlar da ateş çıkarsınlar. Bunları bulmak için de onlarda akıl yok. Kızlar bunu duyunca koşmuşlar. Sert bir taşla demir bulmuşlar ve birbirine vurarak ateşi icad etmişler”².

Tunguzlar, gökgürültüsü kuşunun ateşi gökten yere indirdiğini söylerler. Yıldırımın neden olduğu bu ateşi kutsal sayarlar ve gökten alevlenen bir orman yangınına söndürmeye kalkışmazlar.

Galta-Ulan Tanrı adındaki Tanrı ateş Tanrısı olmasının yanında ısı ve kuraklık Tanrısı olarak da bilinir. Bu tanrı büyüyen bitkileri köklerine akan ırmakları da kaynaklarına kadar kurutur ve yıldırımın göndericisi olarak çarptığı her şeyi ateş alır. Yakutlar’da gök gürültüsü Tanrısı Ulu Tojo’nun insanlara ilk ateşi verdiği inancı vardır.

Ateşin bulunması ile ilgili diğer inanışlar masallarda da yer alır. “Bir Buryat masalında ateşin mucidi olarak kirpiye benzeyen bir hayvan kabul edilir. Önceleri karısıyla yalnız yaşayan bir insan olan kirpi ates

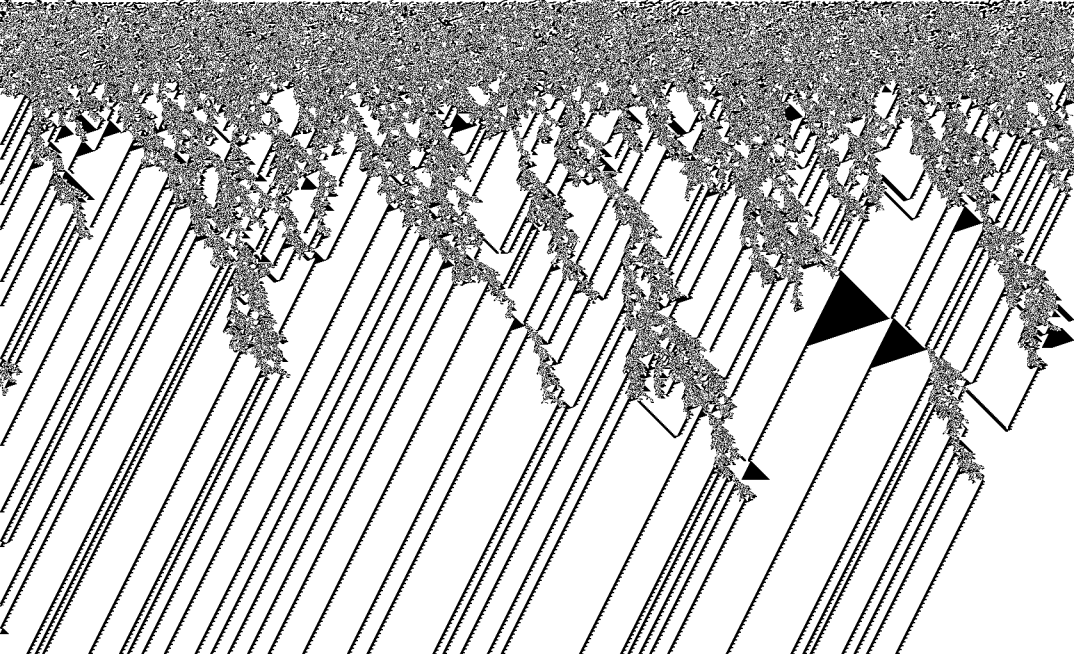

Ateşle ilgili başka bir tasavvur da ateşin kadın olarak görülmesidir. Ateş tıpkı toprak gibi bereketi simgelediği için böyle düşünülmüştür. Altay şamanı dualarında, sayılamayan alevi dolayısıyla ateşi otuz başlı ana, kırk başlı bakire diye adlandırır. Çuvaş dualarında ateş ana yanında bir de ateş babaya rastlanır. Yakut ve Buryatlar da hem erkek hem dişi ateş tanrısının tasvirlerini yaparlar ve fırının yanında bir kutuda saklardı. Balagansk bölgesi evlerinde ateş kırmızısı beze sarılır insan şeklinde bir ateş tanrısı diğeri ise ateş tanrıçası olan iki fığüre rastlanır. Bu figürlerin gözleri cam boncuklu; başı, eli, vücudu, siyah koyun derisi ile kaplıdır. Tanrıça'nın göğsünde boncuk vardır ve kalaydan yapılmış süs parçaları bulunur. Ateş Tanrısı'nın üzerindeki siyah ve kırmızı renkler kömürün siyah ve kırmızı renklerini temsil eder⁹.

Altay ırkı halklarının ateşe yükledikleri diğer önem ise ateşin çeşitli tanrılara sunulan kurbanları iletme görevi idi. Böylece ateşe konulan her sunu ateşi söndürme amacına yönelmezdi. Özellikle arşın üst katmanlarındaki tanrılara sunulan kurbanlarda ateş aracı olurdu¹⁰. Ateşe tapılmaz ancak Tanrı için yapılan törenlerde bir araç olarak kullanılırdı.

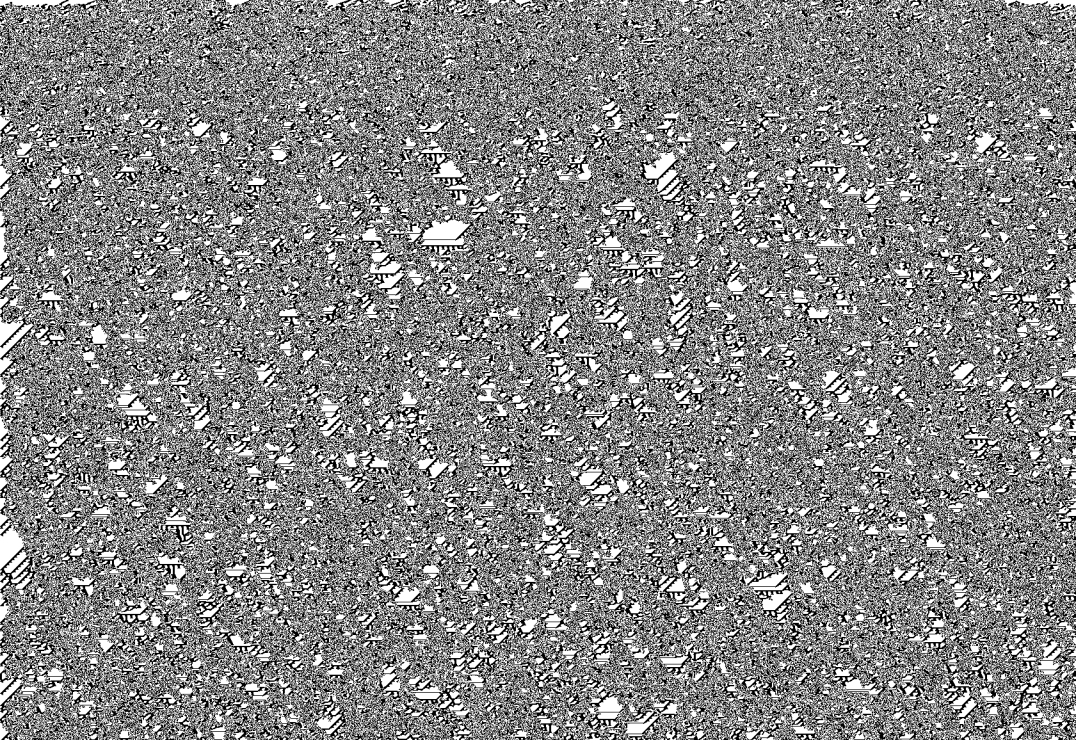
Bazı geçiş törenlerinde ateş önemli bir unsurdur. Çuvaş gelini babasının ocağından kül ve bir parça ateş alır ve yeni eve getirirdi. Bu uygulama ateşin bir tür çeyiz olduğu ve gelinin yeni evinde en önemli görevinin ocağı devam ettirme olduğunun ifadesidir. Moğollar evlenme merasimi esnasında şu duayı okurlar. Moğolların inanaşlarının zirvesindeki karaağaçlardan inen, sen ki, gök ve yer ayrıldığında doğan; sen ki Ötüken ananın ayak izlerinden gelen; sen Tanrı Han'ın mahluku, ateş ana, senin baban sert çelik, senin anan çakmak, senin ataların karaağaçlar, senin par-

Altay kavimleri ateşi kendileri ile tanrı arasında bir haberleşme vasıtası olarak kullanıyorlardı. Meselâ bir kurban verdikleri zaman yaktıkları bir ateşle bunu Tanrı'ya haber veriyorlardı. Bazıları da kurban etini yakmak suretiyle bu haberleşmeyi kurmak isterdi¹². Yakutlar ateşin "çam ormanı"nu armağan olarak kabul ettiğini, vahşi bataklık ormanı yediğini, kurumuş ağaçlarda uyuduğunu söylerler ve insanın dilinden anladığına inanırlar. Bunun için ateşe karşı kötü söz söylemek iyi sayılmazdı¹³.

Karagaslar'ın inancına göre ateş ıslık çalarsa uzaktan bir yolcu gelecektir. Ateşin gece ıslık çalması iyi değildir. "Aza" (şeyta)'nın geldiğini bildirir. O zaman mübarek sayılan "artış" otundan bir parça ateşe atarlar¹⁴. Yakutlar ocaktaki külün kıpırdadığını görürlerse çocuk ruhu oynar derler. Ateşin ailede bir çocuk doğacağını haber verdiğine inanırlar. Bir şey hakkında düşünürken ateş ıslık çalarsa o şeyin olmayacağına hükmederler¹⁵.

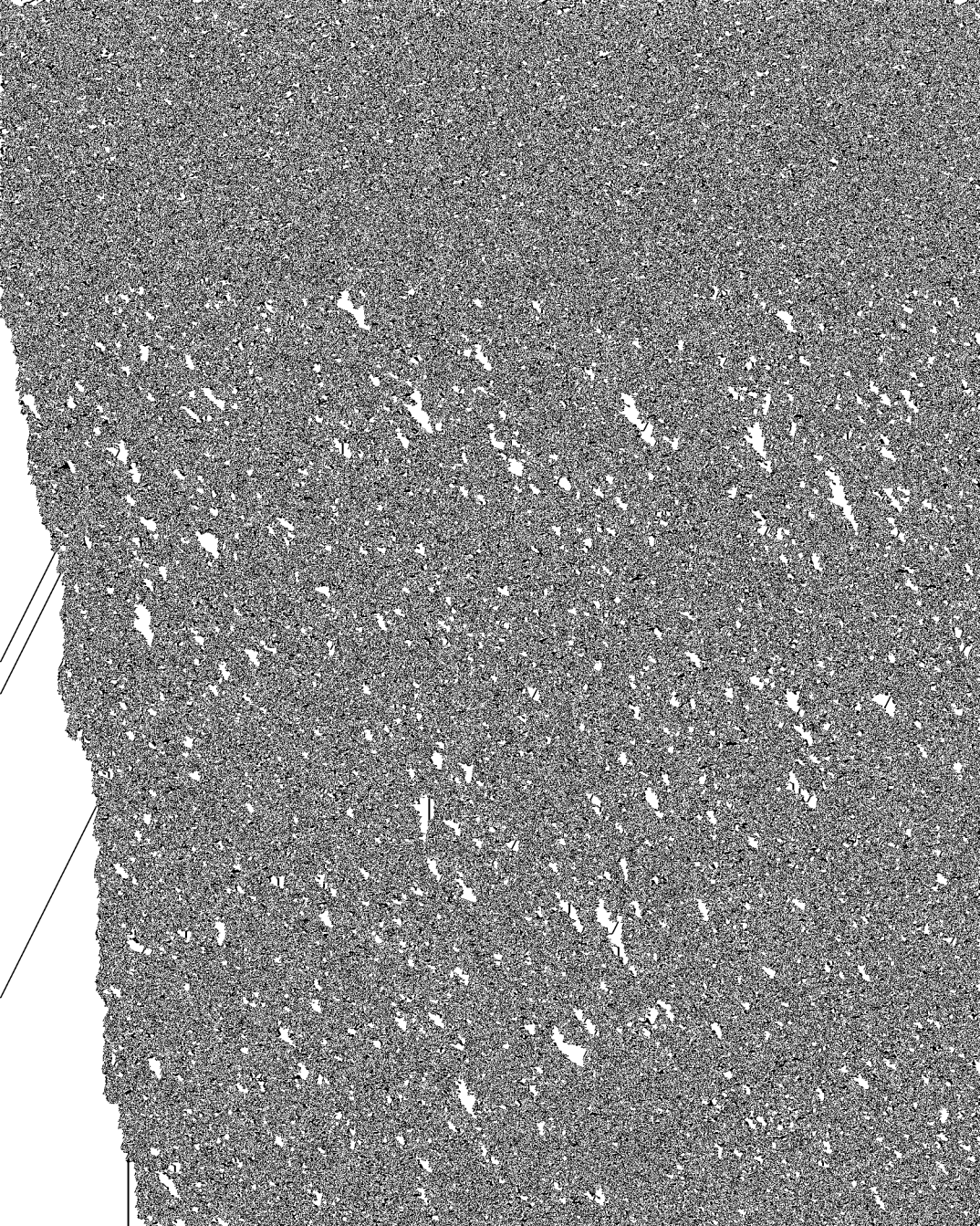
Ateşle ilgili bütün bu uygulamalar ve yapılan saçılar korkulan ateş ruhunun gönlünün hoş edilmesi düşüncesinin bir ürünüdür. Ortaasya'daki bu inançların bazıları ve daha başka şekilde olanları diğer coğrafyalarda yaşayan Türkler arasında da görülmektedir. Dobruca Türkleri arasında "şamatlamak" veya "sam atlamak" geleneği vardır. Köy meydanında saman ateşi yakarlar. Bu ateşin etrafında halkalanıp saf tutarlar. Bir delikanlı arkasından bir kız sıra ile koşarak bu ateşin üzerinden atlarlar.

Oyun genişçe bir meydana oynanır. Meydanın ortasına büyükçe bir ateş yakılır. Ateşin etrafında gençler genişçe bir daire meydana getirirler. Davul ve zurnalar sinsin havasını çalmaya başlarlar. Bunun üzerine gençler birer ikişer ortaya çıkar, müziğin eşliğinde oynarlar. Oyun, müziğin ritmine uygun olarak önce eller belde, sekerek oynanır. Sekişler gittikçe sıklaşır, kollar havada kavisler çizmeğe başlar. Oyun bu şekilde devam ederken, daireden yeni kişi veya gruplar oyuna katılırlar. Bu yeni oyuncular ilk grubu sırtlarına yumruk vurarak oyundan çıkarırlar ve kendileri oyunu sürdürürler. Oyun bu şekilde devam eder²¹. Sin sin oyunundan başka Anadolu'nun bir çok yerinde ateşle ilgili halk dansları görülür. Zonguldak'ta Gâvur Oyunu, Elazığ'da Çayda Çıra, Safranbolu'da Kâbem (sini çevirmesi), Antalya'da Samah Çırpma Oyunu bunlardandır²².

Ateş yanarken görülen bazı durumların yorumlanarak fal bakılması ateşten yani üstün kabul edilen bir durumdan medet umma günümüzde de dikkat çeken bir husustur. Bugünden daha evvelki zamanlarda da ateş bakılarak gelecek bilinmeye çalışılırdı. Türk Hakanı'nın adına büyük ateşler yakılarak kurbanlar kesildiğini ve çıkan alevlere göre fala bakıldığını Arap kaynakları belirtmektedir. Onlara göre, alevin yocil

okunarak ocağa atılması, evdeki insanların başına bir felaket gelmesine karşı alınan bir tedbirdir. Bir evden bir eve yoğurt mayası verilirken mayanın içine ocaktan alınan bir parça köz atılması hayvana degecek nara alınır tedbirdir. (Teke, Bece, Çamlıkaya, Küre). Elazığ'da da

çaya gelin önceden basar) birer değnek bulunan iki kişi de mutlaka yer alır. Bu kişiler kız evinin ve oğlan evinin ocağının etrafında üç kere yere sert sert basarak dönerler. Ailenin devamını ve bereketini artırmak için yapılan bir uygulamadır. Gelin oğlan evine girerken bir kişi evdeki ocağın külünü, ocak sönmeyiş devamlı olarak tütsün diye karıştırır (Trabzon, Beşikdüzü, Türkeli Köyü). Gelin gerdek sabahı ilk önce ocağı yakar, bacadan çıkan duman ocağı tüttürecek yeni bir kişinin daha o eve geldiğini gösterir. Yine bacası en erken tüten evdeki gelinin uğurlu olduğunu kabul ederler (Ordu, Perşembe, Babalı Köyü).

Ölümlerle ilgili olarak da bazı uygulamalar vardır. Ölümün gelmesini engellemek amacıyla cenaze törenleri esnasında şu uygulamalar yapılır. Su ısıtılan ateş dağıtılır, söndürülür (Kayseri). Ölüyü yıkamak için su ısıtılan ateş başka şey için kullanılmaz ve dökülür. (Ankara; Merzifon). Ölü suyu ısıtmak için kullanılacak olan yakacak başkalarından sağlanır (Kayseri). Ölü suyunu ısıtmak için kullanılan odun artıkları evde kullanılmaz (Çankırı). Ölü suyu ısıtılan kazanın altındaki odun ve kül dışarı atılır (Urfa)³⁰. Cuma geceleri ocağa mısır unu atılır. Kokusunun ölümlerin ruhlarına gitmesi için (Trabzon, Beşikdüzü, Türkeli köyü). Cuma geceleri evin önem verilen yerlerinde mum yakılır (Erzincan, Tercan, Sevgi köyü). Bu uygulamalar ateş vasıtasıyla ölümlerin ruhlarını memnun etmek ve onlardan zarar gelmesini önlemek için yapılır. Ateşin üzerinde saçayağı boş ve düzgün bir şekilde durursa üzerinde ölü suyu ısınıyor, evden birisi ölecek denir. Hemen saçayağı ateşten alınır ve ocağın yanına yan yatırılır (Trabzon).

Ateşin yakıcı, öldürücü gücünden korunmak için ona saygı gösterilmesi ve ona karşı iyi davranılmalıdır. Kızgın ateşe su dökülmez, ocağa ayakkabıyla basanlar azarlanır. Ateş devamlı surette yanık bırakılmamalıdır. Bu sebeple bir evden diğerine özellikle akşam vakti ateş verilmez. Ateşe karşı yapılan bu saygısızlığın sonunda ocağın dağılacağına inanılır.

Hayvancılığın önemli bir geçim kaynağı olduğu yerlerde de ateşle ilgili bazı uygulamalar yapılır. Yayla zamanı sürüler teker teker ateşin üzerinden atlatılarak yola düşülür³¹. Çıplak iki adamın iki ağacı birbirine sürterek ateş yakmaları, salgın hayvan hastalığını önlemek üzere bir çare olarak bilinir. Hatta o gün söndürülmüş ocaklar bile bununla tutuşturulur. Bu ateşle tutuşturulan ocakların önünden hayvanlar sahipleriyle birlikte geçirilir³². Hayvanların zarar görmesini engellemek için de ak-

³⁰ Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara, s. 40.

³¹ Abdulhaluk Çay, *a.g.e.*, s. 182-184.

³² Hikmet Tanyu, *a.g.m.*, s. 298.

